

Da stormflod væltede Riberhus' mur og ødelagde sæden i Tanderup

Velkendt er den store stormflod 1634, der voldte alvorlige ødelæggelser i vort amts sogne langs vestkysten og endnu større ulykker længere mod syd.

Men ellers er vi nu noget tilbøjelige til at glemme, at de lave, flade og dengang af havdiger ubeskyttede marskegne til stadighed var udsat for oversvømmelser og ulykker, når »Kjen Vester« viste tænder, og havet truede med en storm i ryggen.

Og stormfloder var ikke sjældne, i alt fald ingenlunde i årene forud for den store flod 1634. Det bærer lensregnskaberne vidnesbyrd om.

Blandt bilagene til Riberhus lensregnskaber 1624-25 er der bevaret et tingsvidne fra Kalvslund herredsting og et synsvidne over Riberhus. De fortæller om ikke mindre end fem stormfloder i samme regnskabsår.

Ødelæggende væltede de ind over kronens gods, som lensmanden havde et ansvar for, og som han skulle aflægge regnskab om. Selv om floderne langt fra var så alvorlige som floden i 1634, var de dog slemme nok. Det giver tingsvidnerne et tydeligt indtryk af.

Vi ved det også andet steds fra, nemlig fra byfogden Ditlev Hansen Guldsmeds håndskrift, hvor-

af professor Peter Skautrup har offentliggjort en dagbog her i Fra Ribe Amt 1927.

Ditlev Hansen fortæller, at 1624 på Sct. Karens dag (25. nov.) kom en stormflod så voldsom, at vandet stod $\frac{1}{2}$ kvarter højt i byfogdens »dørins« (dagligstue) og andre stuer og gjorde »en ubodelig skade for byen på broer, spange, diger og dæmninger, så og på husene, kældere og kålgårde.« 9. december samme år kom der nok en storm og vandflod, som ligeledes gjorde stor skade, »som langsommeligt står til at forvende for mange, så Gud nådelig bevare denne fattige by for sådanne forfærdelige storme og vandfloder.« Men allerede fastelavnslørdag den 26. februar 1625 kom en ny, »besønderlig med is af havet, som såre fordærvede diger, dæmninger, engene, broer og planker [plankeværker] og gjorde overmåde skade alle vegne.«

Knap en måned senere 20. og 21. marts rejste sig nye rasende floder. Foruden de sædvanlige ødelæggelser på huse, dæmninger osv. nævner Ditlev Hansen nu også »byens skibbro, mur, byen til mærkelig skade og afbræk, ligeledes udi stranden og udi herredet er mange mennesker med huse, fæ, køer, øksne, heste druknet og undergået. Gud nådig bevare os fremibedre for Christi skyld. Amen.«

Byfogden nævner en mur, der led »mærkelig skade.« Efter hans fremstilling kunne man tro, det var bymuren. En sådan fandtes næppe, i alt fald ikke dengang. Som det fremgår af lensregnskabet, må det være muren om Riberhus, der tænkes på.

Slottet lå på sin banche vest for byen særlig udsat for de fremvældende floders angreb.

Den store mur, bygget af mursten, som omgav selve voldbanken bag gravene, og som rejste sig lodret op fra deres vandspejl, er nu forsvundet,

kun en lille rest skjuler sig et enkelt sted under de nedstyrtede skrå voldskrænter. En stor del af dens grundvold blev i forrige århundrede anvendt til Ribes skibbro.

Muren blev bygget under Kristian III's restauration af slottet, og berømmes i sin tid som både stor og imponerende. Men der har ikke været fundet lige grundigt alle steder. 1581 var 63 alen styrtet i graven af »den mur østen slottet«. Der blev købt norsk tømmer til lad og lavet en lang stige af en skibsmast, som kløvedes, og Jens Saugmand savede to bjælker til »slønge træer« til underlag for den nye mur, og man tildannede pæle, der skulle bruges til at slå slyngværket ned med, og der blev piloteret, en rambuk »bukkede pæl neder under samme mur og slønger udi 6 dage.« Der købtes 109 tønder Daubjerg kalk samt 3 tønder Rejsby kalk. Endelig brugtes til at mure med i vandgangen noget så overraskende som 4 tønder »sement kalk«, der købtes af Anders Sørensen, borger i Ribe. Det var dyrt, kostede $1\frac{1}{2}$ dlr. tønden, mens Daubjerg kalk kun kostede 1 mark. Cement-kalken har antagelig været puzzolan, en blanding af kalk og knust tuf.

Atter i 1608 var et stykke mur faldet ned. Slotskriveren lod tage et syn derover. Af »en mur nord ved slottet nede ved graven« var et stykke nedfalden, og et andet stod for fald. Selv om muren antagelig blev repareret, har den sikkert vedblivende haft sine skrøbeligheder. I alt fald kunne den ikke modstå stormfloderne i 1625.

»Vandfloderne havde brødt igennem ind i graven«, siger et syn, der blev afholdt den 4. april 1625, en fjorten dage efter de sidste stormfloder, »og ungeferlig mere end halvtredie hundrede alen

mur slet nedfalden i graven med nogle af runddelene, og de andre som endnu stander beholden [er] med det andet mur meget bygfældig og forfalden.«

Runddelene var lave, svære fæstningstårne ved hvert af bankens hjørner. Ved et besøg på slotsbanken ser vi endnu deres tomter rage op over gravenes vandspejl. De er også fra Kristian III's tid og hører til den sidste periode af middelalderens befæstningskunst, da man troede, at man formåede at gøre murene så svære, at de kunne modstå beskydning med kanoner. I runddelenes indre stod der skyts.

Heller ikke disse værker, som åbenbart var en del forfaldne i forvejen, har kunnet klare sig for stormfloderne, idet det jo foran hedder, at »nogle« af dem var styrtet i gravene sammen med voldbankens mur, som de var i nær forbindelse med (se grundplanen s. 15 i Chr. Axel Jensen: Riberhus Slotsbanke, 1942, eller Fra Ribe Amt 1945, s. 256).

Da der var ca. 80 m mur mellem hver to runddele, var ca. halvdelen hele vejen rundt om slotsbanken styrtet ned under storflodens rasende bølgeslag og isgang og begravet i voldgraven.

Imidlertid kom Kristian IV's deltagelse i Trediveårskrigen til at lægge beslag på kræfterne, og muren synes ikke at være blevet opbyggt denne gang og vist heller ikke senere.

Derimod søgte man at sikre sig mod en ny stormflods ødelæggelse, idet man forhøjede vejen eller dæmningen fra byen og om til indgangen til slottet — der, hvor vejen går endnu —, den gamle dæmning og vej var også delvis ødelagt af floderne. Ved denne forhøjelse håbede man så at »kunne holde floden af graven, på det der ikke skulle for-

årsages videre skade på volden, som slottet står på.«

Stormfloderne 1625 havde også andre alvorlige ulykker på samvittigheden, således som meddelt af Ditlev Hansen.¹⁾ Her skal vi nævne, at selve slottets huse havde lidt skade. Synet fandt 150 tagsten blæst af, og en part af både nye og gamle vinduer var »ganske sønderblæst«. Staldgården var af »Guds store storm og vejr« meget fordærvet, otte fag hus var nedblæst, seks fag stod for fald. Et par af slottets »boder«, dvs. lejehuse uden for gravene, var også ramt af floden, et »stander på fald og er slet øde, og ingen kan besidde den eller bo derudi, førend der bliver forfærdiget,« et hus ved Pilleport var lige så elendigt, alle dets vægge og »lykkelse« var sammen med stænger og ledere »af vandflod og isdrift nederslagen og fordærvet.«

Ved slottet lå der haver. »Plankerne« om den store kålhav øst for slottet var aldeles borte, »så ingen plankeværk var kendt.« Knap så slemt var det gået ved den nye kålhav nordvest fra slottet, men dog galt nok, for det havde mistet 73 fag plankeværk, der var »slet borte og af floderne henskuld.« Kun hist og her stod nogle medtagne pæle tilbage. Mellem byens og slottets jord ved byens sluse og stampemølle var fem fag planker »hedenslagen« og ved Pilleport fire.

Fra Ditlev Hansen ved vi, at også enge er blevet ødelagt, antagelig dels ved at opbryde klæglaget, og dels ved at belægge selve engen med sand. Vi vil slutte med et eksempel på, at også sædemarkerne ødelægges, og vælger at lade tingsvidnet herom tale med sit eget mæle.

¹⁾ P. Skautrup: At Ditlev Hansen Guldsmeds håndskrift. Fra Ribe Amt 1927, 643-57. Se endvidere Kjeld Galster: Biskop Jersin og hans Kamp for Kirke og Evangelium. Fra Ribe Amt 1947, 551 ff. Kinch: Ribe II, 475.

»Wy Effterskreffne Hans Knudsen i hierting Tingholder paa Calslundt herritz ting i den sag²⁾ Jes brun i Calslundt Morten Søffrensen i Melby³⁾ Sandmend i forne herrit⁴⁾ Kundtgjøre wy for Alle med dette wordt obne Breff Aar 1625 Onsdag som

2) Kalvslund herred, der var blevet et eget herred før Ribe Oldemors tilblivelsestid, ca. 1325, omfattede sognene mellem Ribe og Kongeåen eller Skodborg å, nemlig Kalvslund, Hjortlund og Farup, der nu hører til Ribe herred, og endvidere Lintrup og Hjerting sogne, der nu ligger under Frøs herred i Sønderjylland. At Hans Knudsen var tingholder »i den sag«, vil sige, at han var midlertidig herredsfoged. — Som almindeligt på den tid bogstaveres der ret inkonsekvent, og sproget er mærket af den stedlige dialekt. v og w anvendes jævnlig for u, især forrest i et ord. j bruges ofte for i. Tegnsætningen er såre mangelfuld.

3) Mejlby, Farup sogn.

4) Ifølge Jyske Lov skulle der i hvert herred være 8 sandemænd, som udnævntes for livstid af kongen, hvilket i praksis ville sige af lensmanden, efter indstilling af lenets ridefoged. Fremgangsmåden ved udnævnelsen såvel som afgang af embedet ses tydeligt af følgende eksempel fra Vester Horne herred. Ridefogden Peter Byrgesen stod 4. aug. 1649 på tinget og gav til kende, at eftersom der fattedes en sandemand i stedet for Peder Jensen i Allerslev, som har opladt sin gård (overdraget den til en anden), så har hans husbond . . . Gregers Krabbe på kongl. Majestæts vegne forordnet Søren Byrgesen i Kjelst udi den sted at skulle være sandemand her i herredet, og på bemeldte gode mands vegne befales hannem, at han skal gøre sin ed. Så fremkom forne Søren Byrgesen og bad sig Gud til hjælper, at han udi samme hans sandemands bestilling skulle sværge ret mellem kongen og bonden udi alle de sager, han blev lovlig tilkaldet. — De skulle sværge, afgive en udtalelse, »tov«, i sager om markeskel og en række alvorlige forhold. I reglen lønnedes de med at være fri for egt og arbejde (hoveri) af deres gård. De måtte tit være hjemmefra og kunne gøres ansvarlige, hvis deres dom blev underkendt af landstinget. Det var derfor en risiko at løbe, og gentagende ser vi, at »gårdmanden«, manden, man boede i gård med, og som havde fæstet en del af gården, måtte tage del i risikoen. 1609 stod Thomas Barfod på Sædding Storgård således for tingsdom og lovede sin gårdmand Jens Christensen, der havde lovet at gøre »sandemands tov af den gård, de begge ibor . . . at stande halvt af

war den 30 dag Martij war skicket for os och dan-
nemend flere paa forne ting for dom denne Breffui-
sere Hans Lauritzen i Tanderup⁵⁾ Huilcke Lauglig
Bedis fick och fremlede it fuldt tingsvindtne Aff
viii Trofast dannemend⁶⁾ som var Ebbe Kristensen
i hellerup⁷⁾ Las lausen i Calslundt Nils Terckild-
sen i Lindtrup Anders Nisen i Gutznap⁸⁾ Eskell
Terckildsen i Jedstedt⁹⁾ Søffren Nilsen i hiordt-
wadt¹⁰⁾ Jep hansen i Jedstedt och Søffren tøger-
sen i hierting Huilcke forne viij dannemend wunde
Alle Samdrehteligen wid deris helligandtz edt Att
di saa och hørde same dag och tid paa forne ting

alle de udgifter, halvt last og halvt brast* med ham i den anledning. 1646 stod Chr. Madsen i Grærup »for dom, tog ved at være sandemand nu i dette nærværen- des år i Kærsgård birk, og loved og tilforpligted han sig at gøre retfærdig ed og tov udi alle de sager, han bliver lovlig tilkaldet, derimod loved hans gårdmand Søren Hansen ibidem at stå lige udi alle bekostninger, som derpå kan komme... efter gammel sædvane.« Dette kunne tyde på, at sandemændene i dette birk kun antoges for et år ad gangen. Hvis sandemændene havde fået deres »tov« underkendt og betalt mulkten, men det under sagens videre førsel alligevel viste sig, at de dog havde svoret ret, fik de oprejsning. 1547 ud- gik der kongebrev om, at »disse sandemænd i Vester herred skal have oprejsningsbrev Peder Truelsen i Borre, Niels Clausen i Janderup, Niels Skaaning i De- bel og Mikkell Jepsen i Vejrs, de var gjort nederfældig for sandemændstov, som de gjorde mellem Hyllerslev og Obrouldtt og imellem Assenbro og Grydeuadt og havde optinget til Claus Sehested* (lensmanden).

- 5) Tanderup, vestligst i Farup sogn.
6) viii = 8, man brugte romertal dengang i større ud- strækning end nu. Dannemænd = pålidelige, hæder- lige mænd.
7) Hillerup, Farup sogn.
8) Gudsnap, Kalvslund sogn.
9) Jested i Vilslev sogn hørte før 1864 til Sønderjylland, Kalvslund herred, og var ligesom Hillerup dels kongerigsk, dels hertugeligt. Eskil Terkelsen er sikkert en søn af den berømte Terkel Eskildsen i Jested, se Fra Ribe Amt 1914, 629-41.
10) Hjortvad, Kalvslund sogn.

for dom Sex Mend som wer paa Tanderup Marck vdi et Syun som war Hans Nilsen i Kircke by Kristen høyberig i farderup¹¹⁾ Anders hansen i Kierbøll¹²⁾ Anders Pedersen ibm¹³⁾ Jep Matzen ibm Eske Matzen ibm forne Mend wunder¹⁴⁾ Att di war vdi et Aasiun paa Tanderup Marck Att Sche huis skaede der war giordt Aff gudtz wer och wand, Da Saa de Att Ald deris Rugsehe ehr Aldelis skend¹⁵⁾ Aff wand forgangen Aar, Disligste i Aær haffuer floden weret 5 gang op offuer deris Marck, och skoffuelet¹⁶⁾ deris Møg hen, och deris Rug paa Marcken slet forderffuet Aff wand och Sand,¹⁷⁾ Saa Att dy derfor ehr Aldelis fra gøde och Sehe,¹⁸⁾ och huse ehr taglam¹⁹⁾ for di fahr Ingen Rug att Kunde gjøre Tag Aff, wden gud och øffrighedt will vere denne[m] behiellig ellers kand di icke yde deris skyld, och Sidde deris gaarde wden med stor Armod.«

— Det er kun skaden på kronens ejendom, her er fortalt om. Hvor meget adelen og private har lidt, kan vi ikke oplyse. Men mange af dem har sikkert fået stormflodernes overvold at føle. Det hele var en værdig forløber for den store og grusomme flod 1634.

H. K. Kristensen.

¹¹⁾ Farup.

¹²⁾ Kærbøl, Farup sogn.

¹³⁾ ibm. (ibidem) = sammesteds.

¹⁴⁾ vidner under ed.

¹⁵⁾ skend = skændet. Udtrykket bruges endnu om korn, der er ødelagt af tørke.

¹⁶⁾ skovlet, skyllet.

¹⁷⁾ Bølgerne må have brudt jord op og skyllet sand ud over anden mark eller eng.

¹⁸⁾ »gøde och Sehe«, dvs. joden har mistet både gødnin-gen og sæden.

¹⁹⁾ taglam, en sønderjysk betegnelse for et hus, der mangler tække.